

Gyilkosok közt élünk*

Minden háborúk közt a legborzalmasabb a polgárháború, mert polgárháborúban mi vagyunk az is, aki öl, s az is, akit ölnek. Polgárháború – például etnikai háború – után elkerülhetetlen, hogy együtt éljünk gyilkosainkkal. Ez mindig így volt, nincs benne semmi új: a történelem folyamán szinte mindig, mindenki gyilkosok közt élt. Erről Önök most sokkal többet tudnak nálunk, magyarországiaknál. Bár kétségtelenül nálunk is polgárháború zajlik, az idegpályákon, a lelkekben, az indulatokban. Azonban a fortyogó gyűlölet kártevése még nagyon-nagyon messze van a Délvidék véres drámájától, veszteségeitől, az itt prédára leső veszélyektől, s ezért nem is mernék hozzászólni e tanácskozás témájához, ha nem lenne közös mozzanat a magyarországi és az itteni helyzetben, s erről áttételesen szó esett e tanácskozáson több előadásban is. Egyenesen csak Zvonko Sarić mondta ki az imént, hogy a délvidéki tragikus helyzet a korábbi kommunista hatalomból következik. S a magyarországi meg hasonlottság is a kommunista rendszer öröksége. Érdemes erről alaposabban is számot adnunk.

Egy amerikai szociológus-politológus asszony, Ann Applebaum 1998-ban megjelent tanulmányában kitűnő jellemzést adott helyzetünkről. Meglepő, hogy egy egyesült államokbeli – bár feltehetőleg közép-európai gyökerekkel rendelkező – közíróhoz folyamodhatom, hiszen valamennyien emlékszünk rá, hogy a nyugati és főleg a tengerentúli baloldali értelmiségiek nem győztek lármázni a diktatúra bukott kádereinek a védelmében, boszorkányüldözésről jajongtak, és még Purlitzer-díjat is lehetett kapni ezért (Tina Rosenbergnek hívták a díjazottat). Ann Applebaum azonban másként vélekedett erről:

„A modern Kelet-Európa problémája azonban nem a harmincas évek, hanem a kommunizmus öröksége, legyen az korrupció, szegénység, környezetszennyezés, rossz egészségügyi helyzet vagy megrendült értékek. A demokráciára és a kapitalizmusra leselkedő igazi veszélyek Lengyelországban és Oroszországban egyaránt a kommunista eszményekben, a kommunista gazdasági

örökségben s maguknak az egykori kommunistáknak a korrupt magatartásában keresendő, nem pedig valamilyen felmelegített fasizmusban. Minden alkalommal, amikor egy új kormányzat zátonyra futott az egykori kommunista táborban – Szerbiában a leglátványosabban, de Szlovákiában is –, ennek alapvető oka nem valamilyen újnacionalista csoport tevékenységében, hanem az új ruhát viselő régi kommunistákban rejtett.”

S hadd idézzem még írásának számomra legfontosabb részét:

„... az átvilágítás elmaradása miatt sérül a civil társadalom, s nyilvános hitelüket veszítik például az »igazságosság« és a »közkerölcs« fogalmi. [...] Emberek milliói számára a múlt elítélésének elmaradása azt igazolja, hogy nem érdemes tisztességesnek lenni.”

Mi, úgynevezett rendszerváltó értelmiségiek nem azért vállaltunk szerepet és sok-sok feladatot az állam megreformálásában, az új intézmények, fórumok, pártok létrehozásában, mintha előnyökre, fizetségre spekuláltunk volna az új rendszerben. Legalábbis a többségünkről elmondható ez. Ahogy korábban sem azért utasítottuk el a pártállami diktatúrát, nem azért tartottuk fenn erkölcsi rezisztenciánkat vele szemben, mert úgy gondoltuk, hogy jól jöhet majd még ez nekünk. Ellenállásunkba persze némi óvatos megalkuvás vegyült: kerültük a kimondott kockázatokat, nem rontottunk neki a tilalmi korlátoknak – a rendszert öröknek gondoltuk, és igyekeztünk a lehető legtöbb életlehetőséget a lehető legkevesebb aljasság árán megszerezni –, tisztelet azoknak a keveseknek közülünk, akik nem voltak tekintettel a hatalom tűrőképességére, és vállalták az ezzel járó kockázatot, sőt megtorlást. A rendszerváltás küszöbét mégis, mi átlagos ellenzékiek is abban a tudatban léptük át, hogy a szüntelen nemakarásunk is hozzájárult a diktatúra elkorhadásához, és elégedetten gondoltunk erkölcsi tőkénkre, amely az évtizedek alatt elmulasztott vagy félbetört karrierjeink árán felhalmozódott. Ugyanakkor nem hihettük, hogy mi

* Elhangzott a Kanizsai Íróklubban

idéztük elő a rendszer megroggyanását, jól tudtuk, hogy a világ nagyhatalmainak megegyezése áll a megindult folyamatok mögött – közhelyesen Máltára volt szokás utalni. Azonban az is nyilvánvaló, hogy a változáshoz emberek közreműködésére volt szükség, statisztériára – ahogy akkoriban fogalmaztam. Tudtam, hogy statiszták vagyunk ezen a történelmi színpadon, no de nélkülözhetetlen statiszták, hiszen az ilyen munkát nem lehet egészen betanított ügynökökre bízni. Egyetlen ügynök se tud olyan ügyes lenni, mint egy lelkes balek. Még azt is tudtam, hogy a lelkes balekokat az ilyen játszmák végén leselejtezik – ez se bántott, nem akartam politikus lenni, az ugyanis egy szakma, amelyhez se kedvem, se tehetségem nem volt soha. Nemhogy keserűség nem kísérte a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának lázát, hanem azóta is szeretettel gondolok vissza rá. Keserűség mástól támadt szívünkben.

Ha jutalmat, előmenetelt, erkölcsi tőkénk aprópénzre váltását nem kívántuk is, azt azért nem tudtuk előre elgondolni, hogy a rendszerváltozás igazi nyertesei, pimasz haszonélvezői ugyanazok lesznek, akik a pártállami diktatúra kádereiként és klientúrájaként lefölöztek minden lefölözhetőt, lepusztították a gazdaságot, s nemzedékek sorát megnyomorító állami kölcsönökkel fedték be az ország alatt tátongó szakadékot. Szinte az első perctől tapasztalni lehetett, hogy ők vannak előnyben, elvégre a piacgazdaság a pénzről szól, amely az ő kezükben összpontosul, a jogállam pedig a tulajdon (bármilyen eredetű tulajdon) védelmezője. Márpedig mi, ugye, piacgazdaságot és demokratikus jogállamot akartunk. Elszámoltatás? Igazságtétel? A bűnösök megnevezése? Veszélyes örökségnek minősült a rá való igény, és kiderült, hogy még a klasszikus nyugati demokráciákhoz sem fellebbezhetünk erkölcsi megcsúfolásunk miatt, ugyanis a kádárista gazdasági modell már a nyolcvanas évek elejétől lehetővé tette, hogy a pártállami diktatúra elitje – ha nem is a politikai szereplők, hanem az érdekkörük, a bázisuk – nyugati üzleti kapcsolatokat építsen ki, nyugati bankoknál helyezze el tőkéjét. Hogy is engedhették volna meg ezek a nyugati üzletfelek, hogy Magyarországon holmi gyenge idegzetű volt politikai foglyok, internáltak, kivégzett felmenők özvegyei és árvái, továbbá félbolond, szakadt értelmiségiek belekavarjanak a szépen beindult üzleteikbe?

Új/régi uraink, a párt- és KISZ-vonalon lett milliárdosok önhitt ágálása a nép egyik fele számára maig megemésztetlen falat, keserű indulatok forrása. Jogos indulatoké, hiszen ezen uraknál a pártállami kiképzés eredménye

mindegyre előbukkan és a nemzet ártalmára van, gondolkunk csak december 5-ére. A nép másik fele pedig elvakultan támogatja őket szavazatával, mert rájuk vetíti zsigeri nosztalgiáját a Kádár-rendszer iránt. Nem is nehéz megérteni ezt a nosztalgiát, hiszen ezeknek a többségben idős embereknek az élete abban telt, ahhoz kötődik egyéni sorsuk kicsiny mítosza. Az „újnak”, a rendszer-váltóknak nem bocsátják meg, hogy ezt a bizonytalan világot hozták rájuk, s nem veszi be az eszük, hogy épp a visszaáhitott rendszer elitje védte le az elhasznált bőrt, passzolta le az akkori ellenzéknek egy időre a közigazgatást, mert sürgetővé vált az „elszocializált” magánvagyonok legalizálása, s még szociális hálóról se szeretett hallani, olyannyira neoliberális lett egy pillanat alatt. Ezeket szavazta vissza azóta kétszer is a nép fele az ország élére, hogy gazdasági hatalmuk, sajtóbefolyásuk mellett még a politikai hatalom is visszaszármazzék hozzájuk.

Tizenöt év telt el, és az igazságtétel, az elszámoltatás ideje – be kell látnunk – véglegesen elszállt, s igazságos megítélést csak a majdani történetírástól remélhetünk. Nem történt meg az erkölcsi katarzis, amelyre olyannyira szüksége lett volna a huszadik században tömegesen szolgáléküvé, kisszerű ügyeskedővé alázott magyarságnak. A magyarság másik fele, amely nemzeti megújulásra várt, s a megújulás letéteményesének tudta magát – az is lehetett volna, ha már 1990-ben olyan erős, mint mára lett –, csálódottságában hajlik rá, hogy csak sebeit nyalogassa. Mi, közéjük tartozó értelmiségiek megbé-nultunk tehetetlen haragunkban, tizenöt év óta nem látjuk el eléggé feladatunkat: meddőnek bizonyultunk a történetek szellemi feldolgozásában. Nagyon figyeltem arra, amit Vajda Gábor mondott az imént: nem engedhető meg, hogy vesztésként viselkedjünk, és sérelmeinkkel mentegessük tehetetlenségünket. Mostanában magam is egyre többet gondolkozom azon, hogy valahogy ki kell törni a patthelyzetből. Arra jutottam, hogy a kaukázusi krétakör példabeszéde szerint – s ez nekem mélyen fájdalmas példabeszéd, hiszen anya, nagyanya vagyok – lehet, hogy nekünk kell elengedni az igazságunk kezét. Nem az igazságét, csupán személyes, érzelmi igazságunkét. Mert az áldatlan huzakodásban hovatovább elenyészik, s vele együtt veszélybe került az ügy is, melyből származott. Nekünk pedig fontos, hogy egy erős, öntudatos nép rejtett irányjelzőjévé serdülhessen fel lelki gyermekünk: egy jobb minőségű szellemi-nemzeti lét vágya. Máskülönben mi magunk pusztítjuk el magunkat – gyilkosaink helyett.